

Kuulemistilaisuus vankeuslain ja tutkintavankeuslain jatkohankkeesta OM085:00/2024

Aika ja paikka: Tiistai 4.11.2025 klo 12.00-15.00 etäyhteyksin (Teams)

Osallistujat:

- Lainsäädäntöneuvos Juho Martikainen (pj.), hallitusneuvos Paulina Tallroth ja erityisasiantuntija Anna-Liisa Sandvik (siht.), oikeusministeriö
- Johtava lakimies Heli Tamminen ja lakimies Heidi Lokasaari, Rikosseuraamuslaitos, työryhmän jäsenenä
- Toiminnanjohtaja Marko Rajamäki ja järjestösihteeri Hannele Valkama, Kris-Suomen keskusliitto ry.
- Puheenjohtaja Marketta Hölttä ja sihteeri Erja Liuski, Vankien vanhemmat ry.
- RETS-asiamies Marketta Kaurala, Rikoksettoman elämän tukisäätiö

1. Tilaisuuden avaus

Martikainen avasi tilaisuuden ja kertoi säädöshankkeen taustasta. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelmassa on useita kirjauksia, joiden tavoitteena on erityisesti parantaa vankilaturvallisuutta. Oikeusministeriö on asettanut työryhmän valmistelevaan muutoksia vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin. Tavoitteena on valmistella säännökset niiden hallitusohjelmaan kirjattujen tavoitteiden toteuttamiseksi, joiden valmistelua ei vielä ole tehty. Lisäksi valmistellaan ehdotukset eräiksi muiksi säännösmuutoksiksi, joilla edistetään Rikosseuraamuslaitoksen valmiuksia huolehtia rangaistusten täytäntöönpanosta. Työryhmässä valmistellaan parhaillaan seuraavia kokonaisuuksia koskevia ehdotuksia:

- Tehostetun valvonnan osastot ja Rikosseuraamuslaitoksen valvontatoimivaltuuksien selkeyttäminen
- Poistumislupien edellytykset ja päätösharkinta sekä poistumislupasäännösten selkeyttäminen
- Vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanon häiriötilannesäätely

Kuulemistilaisuuden tavoitteena oli saada keskeisiltä sidosryhmiltä näkemyksiä, kommentteja ja ehdotuksia työryhmässä valmisteltuihin etenemisvaihtoehtoihin. Kuulemisella pyrittiin saamaan tietoa myös etenemisvaihtoehtojen vaikutuksista.

2. Tehostetun valvonnan osastot

Martikainen esitteli aiheen ja työryhmän luonnostelemat keskeiset ehdotukset. Tavoitteena olisi selkeyttää osaston luonne (mitä tehostetun valvonnan osasto tarkoittaa) ja vankien asema osastolla. Keskusteltiin vapaamuotoisesti Martikaisen alustuksen ja osallistujille lähetetyn ennakkomateriaalin pohjalta. Keskeistä on säätää perusteista, joilla tehostetun valvonnan osastolle voidaan sijoittaa. Käytännössä kyse olisi siitä, että vangilla on kytköksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Päätöksen osastolle sijoittamisesta tulisi perustua konkreettisiin tietoihin. Vangilla tulee olla myös mahdollisuus päästä osastolta pois sekä omin toimenpitein edistää siirtymistä tavalliselle osastolle. Käytännössä jollain tavoin tulisi osoittaa, ettei kytköksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen enää ole tai että vanki on luopumassa näistä kytköksistä.

Kuultavat pitivät tehostetun valvonnan osaston tavoitteita kannatettavina. On tärkeä saada järjestäytyneeseen rikollisuuteen kuuluvat ja kytkeytyvät henkilöt pois tavallisilta osastoilta, koska he usein painostavat, uhkailevat ja kiristävät muita vankeja. Vielä tulisi pohtia minkälainen on se konkreettinen kytkös, jonka perusteella osastolle voidaan sijoittaa. Kuultavat katsoivat, että sijoittelun tulisi olla selkeää ja läpinäkyvää. Vangille tulisi olla selvää minkälaisen toiminnan johdosta hänen

katsotaan kytkeytyvän rikolliseen toimintaan. Tällöin vangilla on mahdollisuus muuttaa toimintaansa ja tällä tavoin vaikuttaa arvioinnin tulokseen. Esimerkkeinä mainittiin yhteydenpidon laatu ja kesto. Eräs kuultava toi esiin, että arvioinnin merkitys korostuu. Työ on sinänsä tuttua, sillä turvallisuus perustuu pitkälti oikeaan sijoitteluun. Systemaattisuus ja seuranta olisi tärkeää, jotta osastosijoittelun perusteiden arviointi tapahtuisi yhdenmukaisesti ja säännönmukaisesti.

Työryhmässä on lähdetty siitä, että tehostetun valvonnan osastot pidettäisiin erillään muista osastoista, jolloin kaikki toiminta tapahtuisi vain osastolle sijoitettujen kesken. Kuultavat kertoivat tietojaan tehostetun valvonnan osastoilla tällä hetkellä järjestettävästä toiminnasta ja sen määrästä. Toiminnot eroavat vankiloittain. Esitettiin, että osastolla järjestettävästä toiminnasta voisi olla tarpeen säätää. Kuultavien mukaan rangaistusajan suunnitelmaa on tällä hetkellä hyvin vaikea edistää tehostetun valvonnan osastolla. Kuultavien mukaan ns. koronaepidemian jälkeen suljetuissa vankiloissa edelleen toimitaan valtaosin osastoittain. Esimerkiksi liikuntasalin osastojen väliseen yhteiskäyttöön ei ole epidemian jälkeen palattu. Eräiden kuultavien mukaan monissa vankiloissa noudatetaan edelleen epidemian aikana alkanutta osastojen erottelua eikä ole selvää mikä ero tavallisiin suljettuihin osastoihin on. Lisäksi sellin ovien aukioloajassa ei välttämättä ole suurta eroa. Osastojen täysimittainen erottelu ei ole voimassa olevan lainsäädännön lähtökohta. Esitettiin, olisiko tarpeen määritellä mitä muista osastoista erillään pitäminen tarkoittaa.

Keskusteltiin vapautumisen valmistelusta ja tukemisesta. Tehostetun valvonnan osastoilla tulisi olla toimintaa, joka alentaa rikoksen uusimisriskiä. Tässä tarvitaan osaamista. Ehdotettiin, että luotettavat järjestötahot ja verkostot voisivat olla työssä mukana.

Tällä hetkellä tehostetun valvonnan osastoilla ei saa pitää omia vaatteita, vaan vangit pitävät Rikosseuraamuslaitoksen vankivaatteita. Kuulemisessa huomautettiin, ettei vankivaatteiden käytölle ole enää painavia perusteita, jos tehostetun valvonnan osastolle sijoitetut ovat koko ajan erillään muiden osastojen vangeista. Hallussapitosäännöksiin voitaisiin tarvittaessa estää yksittäisten jengitunnuksellisten vaatekappaleiden käyttö.

3. Poistumislupien edellytykset, päätösharkinta ja säännösten selkeyttäminen

Oikeusministeriö on teettänyt poistumislupia koskevan selvityksen (Aaltonen, Kilpeläinen, Pajuoja: Vankien poistumisluvat – yhtenäinen järjestelmä vai hajanaisia käytäntöjä? Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2023:32). Sandvik esitteli mainitun poistumislupaselvityksen keskeiset havainnot ja työryhmän luonnostelemat keskeiset ehdotukset. Keskusteltiin vapaamuotoisesti Sandvikin alustuksen ja osallistujille lähetetyn ennakkomateriaalin pohjalta.

Sandvik kertoi, että työryhmässä on havaittu tarve kehittää sääntelyä avolaitoksissa säännöllisesti toistuvissa poistumisluvissa. Kuultavat kertoivat, että joissain avolaitoksissa käytetään niin sanottua ulkoisen toiminnan lupaa kerran viikossa toistuviin kauppa-asiointeihin ja kirjastokäynteihin ja joissain avolaitoksissa luvan aikana saa käydä vain tietyssä määrättyssä kaupassa. Vankeuslaki ei kuitenkaan tunne tällaista lupatyyppejä. Säännöllisesti toistuviin asiointeihin soveltuva lupatyyppeä olisi kuitenkin myös kuultavien mukaan tarpeen. Lisäksi kuultavat toivat esille, että poistumislupien ajallinen kesto vaihtelee huomattavasti avolaitoksittain. Poistumisluvan tulisi olla riittävän pitkä esimerkiksi AA-kerhon kokouksiin osallistumista varten. Epäyhtenäiset käytännöt tulevat esille silloin, kun vanki siirtyy avolaitoksesta toiseen.

Sekä mainitun poistumislupaselvityksen että kuultavien mukaan on huomattavia eroja siinä, kuinka avolaitokset käyttävät sähköistä valvontaa. Kuultavat ehdottivat sähköisen valvonnan käytön lisäämistä.

Sandvik kertoi, että työryhmässä on arvioitu rangaistuksen pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan aikaistamismahdollisuutta. Aikaistamismahdollisuutta käytetään epäyhtenäisesti ja verrattain harvoin, jonka vuoksi työryhmä on pohtinut sen poistamista. Kuultavat pitivät aikaistamismahdollisuutta kuitenkin tärkeänä erityisesti elinkautisvangeille. Kuultavien kokemusten mukaan eräissä vankiloissa on kategorisesti päätetty olla myöntämättä aikaistamista. Esitettiin, että vankeuden tavoitteena tulisi olla vangin sopeuttaminen yhteiskuntaan ja jos aikaistaminen palvelee tätä tarkoitusta, sitä ei tulisi poistaa.

Sandvik kertoi, että työryhmässä on arvioitu myös rangaistuksen pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan kytköstä rangaistusajan suunnitelmaan. Tämä kytkös on ollut epäselvä ja sitä on poistumislupaharkinnassa tulkittu eri tavoin eri laitoksissa. Poistumisluvan voidaan yleensä jo itsessään katsoa edistävän rangaistusajan suunnitelman. Rangaistusajan suunnitelma ei myöskään aina ole vangin edistettävissä laitoksessa. Näistä syistä työryhmässä on pohdittu kytköksestä luopumista. Kuultavien mukaan nykyinen kytkös rangaistusajan suunnitelmaan ei välttämättä ole huono. Pikemminkin haasteena on, ettei laitoksissa enää valmistella poistumislupia kuten aikaisemmin. Esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmaan kirjattua perhesuhteiden ylläpitoa ei välttämättä käytännössä huomioida poistumislupaharkinnassa.

Sandvik kertoi, että mainitun poistumislupaselvityksen mukaan eri poistumislupien perusteet ovat osin päällekkäiset. Kuultavien mukaan poistumislupien myöntäminen on ankaroitunut erityisesti perheeseen ja lapseen liittyvissä tärkeissä syissä. Kuultavien mukaan joissain laitoksissa on käytäntö, ettei poistumislupaa tärkeästä syystä myönnetä lainkaan sellaiselle vangille, jolle myönnetään poistumislupia rangaistusajan pituuden perusteella, vaikka eduskunnan apulaisoikeusasiamies on katsonut, että jos tärkeästä syystä myönnettävää poistumislupaa on haettu ja sen edellytykset täyttyvät, tulisi vangille myöntää poistumislupa tärkeästä syystä eikä rangaistuksen pituuden perusteella (EOAK/2225/10).

Lisäksi kuultavat toivat esille, että usein tärkeästä syystä myönnettävän poistumisluvan kestoksi on määritelty vain muutama tunti, vaikka poistuminen yön yli olisi mahdollista. Erityisesti lapseen liittyvissä syissä olisi kuultavien mukaan usein tarkoituksenmukaista myöntää poistumislupa pidempikestoisena, koska matka perheen luokse voi olla pitkä. Matka-ajat tulisi muutoinkin huomioida nykyistä paremmin poistumisluvan kestossa. Myös erittäin tärkeästä syystä myönnettävän poistumisluvan osalta mahdollisuus osallistua siunaustilaisuuden ohella muistotilaisuuteen tai ruumiinvalvojaisiin tuli keskustelussa esille. Lisäksi tuli esille, että Rikosseuraamuslaitoksessa on pohdittu, voitaisiinko poistumislupia myöntää toistaiseksi voimassa olevina.

Sandvik kertoi poistumisluvan myöntämisen harkintaan sisältyvästä todennäköisyyden arvioimisesta. Poistumislupaselvityksen mukaan vuositasolla poistumisluvan ehtoja rikotaan n. 2-4 % toteutuneista poistumisluvista. Kuultavat katsoivat, että arviointia tarvitaan myös vangin oman turvallisuuden vuoksi. Sääntelyllä ei kuitenkaan voida estää sitä, etteikö poistumisluvan ehtoja joskus rikottaisi.

Kuultavat toivat esille, ettei myönteisestä päätöksestä aina kerrota etukäteen. Vanki voi saada tiedon vasta hyvin lähellä poistumisluvan alkamisajankohtaa. Epätietoisuus ei edistä asioiden hoitamista. Sandvik kertoi, että tähän kysymykseen liittyy apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/4463/2024, joka on lähetetty oikeusministeriölle sen arvioimiseksi, tulisiko hoitoon pääsyn ilmoittamisesta säätää nimenomaisesti. Voimassaoleva lainsäädäntö ei mahdollista sitä, että hoitoon pääsyn ajankohta jätettäisiin ilmoittamatta vangille esimerkiksi tapauskohtaiseen harkintaan perustuen. Suurin osa kuultavista katsoi, että terveydenhuoltokäynnin ajankohta tulisi ilmoittaa etukäteen. Esille tuli myös näkökulma, että vanki voi joutua painostuksen kohteeksi, jos hän saa tietää ajankohdan kovin paljon etukäteen. Keskusteltiin, että lähtökohtaisesti ajankohta tulee ilmoittaa, mutta yksittäisessä

tilanteessa ilmoittamista voitaisiin viivyttää taikka ilmoitus käynnin ajoittumisesta voisi olla yleispiirteinen ilman tarkkaa ajankohtaa.

4. Vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano vakavissa yhteiskunnallisissa häiriötilanteissa

Martikainen esitteli aiheen ja työryhmän luonnostelemat keskeiset ehdotukset. Keskusteltiin vapaamuotoisesti Martikaisen alustuksen ja osallistujille lähetetyn ennakkomateriaalin pohjalta.

Kuultavat kannattivat suunniteltuja kynnyksiä, rajoitusten ajallisen keston rajaamista sekä alaikäisten jättämistä rajoitusten ulkopuolelle. Yhteydenpito läheisiin ja sen merkitys korostuvat vakavissa häiriötilanteissa. Siksi yhteydenpitomahdollisuudet tulisi turvata. Kuultavat kannattivat korvaavia yhteydenpitotapoja, jos läheisten tapaamisia joudutaan rajoittamaan. Erityisesti videotapaamisten sekä puhelinaikojen lisääminen olisi tärkeää. Suljetuissa vankiloissa tulisi päästä soittamaan puhelimella myös sellaisina aikoina, jolloin sellin ovet ovat suljettu. Esimerkiksi Norjassa vangit saivat soittaa maksutta puheluita ja ehdotettiin puheluiden maksuttomuutta säädettäväksi. Lisäksi avolaitoksissa voisi olla mahdollisuus järjestää tapaamisia ulkona.

Kuultavat toivat esiin, että vakavissa häiriötilanteissa olisi tärkeää turvata vankien terveydenhuolto ennakoidusti. Esimerkiksi koronaepidemiassa vangit saivat ensimmäiset rokotuksensa vasta siinä vaiheessa, kun verrokkimaiden vangit saivat jo kolmannen rokotuksensa.

Vankilaan ottamisen rajoittamista koskeva säännösmuutos on parhaillaan eduskunnan käsiteltävänä (HE 53/2025 vp, EV 185/2025 vp). Kuultavien mukaan tällainen rajoittaminen ei kuitenkaan saisi kohtuuttomasti viivästyttää täytäntöönpanon alkamista, koska tuomitun elämä kaikkiaan on pysähdyksissä rangaistuksen suorittamisen vuoksi. Viivästys voi aiheuttaa ajalehtimistä, joka johtaa uusintarikollisuuteen. Suuri osa vangeista on monipäihdeongelmaisia ja huumausaineriippuvuus on merkittävä syy rikollisuuteen. Kuultavat kantoivat huolta siitä, kuinka päihdehoitolaitokset toimivat kriisitilanteissa.

5. Tilaisuuden päättäminen

Puheenjohtaja kiitti osallistujia aktiivisesta keskustelusta.